

AZ ERDÉLYI 1809-KI INSURRECTIO¹⁾ TÖRTÉNETE.

ELSŐ KÖZLEMÉNY.

I.

AZ 1805-KI INSURRECTIO INDOKA, KEZDETE S MEGSZAKÍTÁSA.

E kis ország és hadfölkelése az akkori világmegrendítő események közt nem földrajzi kiterjedéseért s lakosainak számáért és erejéért érdemli meg a történetírás figyelmét; hanem azért, mert külső támadások ellen könnyen védhető, s Szent István országainak oly kiegészítő része, a hol nagy vesztett csaták esetében új harcz kezdésére biztos támaszpont és sok erőforrás található, főleg az egészen katonás nevelésű és szellemű fel millión felüli székelységben.

Ez adta meg Erdélynek hadászati és politikai kettős fontosságát Szent István, Szent László, IV. Béla, I. Lajos és I. Mátyás királyok korában, s azután a nemzeti fejedelmek, végre a habsburg-lothringeni ház uralkodása alatt a folyó század elejéig. Az uralkodók nem ismerték el azt mindig; csak a mikor az anya Magyarország államszervezete nagy belviszályok, s délről vagy nyugatról indúlt győzelmes háborúk által alapjaiban megrendült, vagy saját hódító

¹⁾ *Latin* szók használatát, a hol csak kikerülhető, már elvileg sem helyeslem; mert az nyelvünk törvényes jogába vág, s tarkaságával sérti a jó ízlést és szép irályt. Itt mégis ellenkezőt kellett tennem azért, mert az *insurrectio* latin fogalomszónak határozott értelme minden olvasó előtt ismeretes, míg a *nemesi fölkelés*, *fölkelő sereg*, *hadfelülés* és más kifejezések változó tartalma s különböző értelme megnehezíti a dolognak azonnal és tisztán felfogását.

Az író.

királyai keletre, hatalmas nemzeti fejedelmei nyugotra magok viseltek diadalmas harcokat, Erdély és népe a politika mérlegén s a hadviselések folyamában olyankor kezdett nagy súlylyal bírni s érdemelt jelentőségre jutni; a mi azonban a vész elmúltával ismét alászállott és feledésbe ment.

A francia forradalom kitörésétől fogva, Napoleonnak Európa ábrázatát megváltoztató, többnyire győzelemmel végződött harczai alatt 1805-ig, mint járhatlan határhavasai közé elrejtett csendes kis sziget, békében élt ez ország. Azon nagy küzdelmekben, melyeket I. Ferencz császár és király néha egyedül, máskor porosz, angol és orosz szövetségeseivel — hol csak egyikkel, hol kettővel — vívott, Erdély két gyalog és egy sorhadi ezrede, két székely és két oláh gyalog határőr ezrede és e négy gyalog ezred területéről összeírt és alkotott egy huszár ezrede — együtt 12—15,000 ember — vett részt, az uralkodó tetszése s a hadi szükségek szerint, nagyobb vagy kisebb számban, a háború színhelyére kirendelve, s együtt harczolt a monarchia haderejével; kiegészítette serezeit többnyire erőhatalommal elfogott újonczokkal, a székelyek és oláhok az összeírottak közül sor szerint a 60 éves életkorig következőkkel; a székelység egész tartalék zászlóaljakat állított ki; az ország többi lakosa adót fizetett, ellenség nem járt földjén, átvonuló győztes katonaság vagyonában zsákmányt nem tett.

Ennyivel járult az ország vérben és vagyonban a monarchia szörnyű hosszas háborúviseléséhez.

A campoformioi béke 1797 október 17-dikén az uralkodóházat Lombardiától, Németalföldtől s a velencei tartományok egy részétől fosztotta meg, 1801 február 9-dikén a lunevillei békekötés a toscanai és modenai herczegségektől; 1805 nov. 21-dikén estve gróf Teleki Sámuel erdélyi udvari kancellár azon megrendítő eseményről értesítette gyorsposta útján gróf Bánffy György erdélyi kormányzót, hogy a francia hadsereg 12-én Bécs cs. kir. székvárost ostrom alá vette, a felség Olmützbe ment, s az ellenség már Magyarország határai felé közeledik; tudtván ezt vele, a monarchia és a magyar haza és alkotmány védelme érdekében megfelelő intézkedések tételére a lehető legsürgősebben fölkérte.

Itt fordul az udvar figyelme a kis Erdélyre, itt van legelső nyoma az 1809-diki erdélyi nemesi fölkelésnek. Az uralkodóház

a nem sokára — decz. 26-dikán — megkötött pozsonyi békében minden olasz tartományait elvesztette, el német birtokai nagy részét, ennek következtében 1806 aug. 6-dikán a felség lemondott a római-német császári címéről és koronáról, a mit elődei 500 évnél tovább viseltek,¹⁾ sőt arra is kötelezte magát, hogy Magyarországon és Erdélyben nemesi fölkelést — *insurrectio* — nem szerveztet.

Világosan látszott, hogy a francia császár elhatározott célja a habsburg-lothringeni uralkodó-háznak és birodalmának megsemmisítése. A nagy kiterjedésű birodalomnak összes nyugoti és déli országai el voltak szakítva, Bécs és Ausztria elfoglalva; a felségnek Magyarországon lett volna teljesen biztos maradása, de már arról is hír jött, hogy ez is föl fog szőlíttatni koronás királyától elszakadásra, mely hír — ha pár évvel később is — de csakugyan megvalósult.

Hogy a fejedelem első erdélyi tanácsosa, a kancellár, az ország kormányzóját gyors intézkedésre szólította föl, s az uralkodó-ház e kipróbált híve annak lelke egész erejével eleget tenni sietett, önként érthető; ezt a Bánffyak öröklött loyaltása hozta magával s a következő történetek fényesen igazolják.

A kormányzó a végre, hogy az uralkodó-ház és monarchia mostani veszélyes helyzetében a fegyveres haderő minél nagyobb mérvű szaporítása, s az országban a belbéke, csend és rend fenntartása iránt — addig is, míg a felségtől határozott rendelet érkezik — minél nyomósabb és czélszerűbb intézkedéseket lehessen tenni — a császári várost ért szerencsétlen csapás tényének közlése mellett — deczember 8-dikára tanácskozásra magához kérte maga és a királyi kormányzék nevében gróf Mittrovszky József erdélyi főhadparancsnokot egy hadügyi titkárral, gróf Bethlen József kir. kincstárnokot és báró Bruckenthal Mihály szász nemzeti ispánt, az akkor épen együtt volt szász nemzeti gyűlés két tagjával együtt, a bécsi leverő hír tudatása nélkül pedig az összes megyei főispánokat, a székely székek főkirálybiráit, s külön levélben gróf Haller István alsófejérvármegyei és gróf Bethlen László hunyadvármegyei főispánokat, egy-egy értelmes tiszttel; a szász ispánhoz írt levelében a két nemzeti gyűlési tag magával hozását azzal indo-

¹⁾ 537. 1806. kir. kormányz. elnöki sz. az *Orsz. levéltárban*.

kolta, hogy a gyűlés összes tagjaival annál czélszerűbben tudathassák a hozandó határozatokat, a kincstárnok átjövetelet azzal, hogy kamarai érdekeket is fogván érinteni a gyűlés, jelenléte által ki lesz kerülve a sok időt igénylő írásos érintkezés, a főhadparancsnok átnevetelét pedig azzal, hogy az akkori rendkívüli viszonyok közt, azok tartamáig, egymással bensőleg egyetértve, tehessék meg a szükséges intézkedéseket. Legterjedelmesebb és részleteiben igen lényeges volt a főispánokhoz és főkirálybirákhoz intézett meghívó. «A mostani környülállások közt — írja a kormányzó — midőn az országból majd minden hadi erő kivitetett, a nép élelme az idő mostohasága miatt szerföltt meg van fogyatkozva, s e miatt nyugtalanságtól méltán lehet tartani: a kir. kormányzék czélszerűnek látta a szükség enyhítésére módokat találni és foganatosítani; mindazáltal a tapasztalás mutatja, hogy ily időben a vigyázatlanság és a történeendőktől való félelem egyiránt késztetí az újság után kapkodó népet nyughatatlanságra, s az ezek ellenében a közbátorságra nézve tenni kellett intézkedések, ha lármával történnek, mivel azokból a népre teher szokott háramlani, ha az idő jól meg nem választatik, gyakran a czélt meghiusító következményeket idéz elő. Hogy azért sem a gondatlanság vagy oknélküli félelem, sem az idő előtti lármás készületek által a föld népe föl ne gerjesztessék, de a környülállásokból mégis észrevegye, hogy nyughatatlankodásnak ideje nincs, a kir. kormányzék végzéséhez képest utasítíni kívánta valamennyi vármegyé és szék főispánját és főtisztét az iránt, hogy a szolgabirákat és dullókat magához hivatván, őket a mostani idők kényes voltára, a közcsend és rend s a felsőbb rendeletek fentartására szóval, vagy ha ebben akadály lesz, írásban figyelmeztetni el ne mulassza, azon hozzáadással, hogy kiki a járásában levő nemességet, zaj és lárma nélkül, házról-házra eljárván, intse meg, hogy egyfelől magokat tehetségök szerint lóval, fegyverrel s más védő szerekkel minden lárma nélkül elkészítvén, oly állapotba helyezték, hogy ha és a hol a szükség úgy kívánná, teljesen fölkészülve megjelenhessenek; másfelől pedig a nemesek és a tiszték is a mondottak végrehajtásánál mindentől óvakodjanak, a mi a népek valami szokatlan terhet okozna, vagy rossz és durva bánással azt elkeseríthetné, hogy gyanakodásra és balvélekedésre ok és alkalom ne szolgáltassék. Ámbár remélhető,

hogy ez előkészületekre szükség nem lesz, mindazáltal részint annak megelőzése, részint a belső csend és rend fentartása végett minden községben a gornyikok és szabadosok száma, a leghívebb lakosok közül annyival szaporítandó, a mennyit a szükség a nép terhe növekedése nélkül megkíván, a kik szolgálatuk ideje alatt a közterhektől mentesítették, a lakosok minden mozdulatáról és foglalkozásáról jelentést tegyenek. Az is szükséges, hogy a falu örei hívségökről ismereteseik közül választassanak, s azok kötelességei miként teljesítésere a járási tisztek egész csöndben, de éberül vigyázzanak, járásaik minden faluját minden tizenötöd nap járják be, a rendelések teljesedését ellenőrizzék, s ezen körútjokról szintén tizenötöd naponként főbírájoknak vagy alkirálybírájoknak jelentést tegyenek; mulasztásuk balkövetkezményeiért a felelősség terhe őket illetvén. A papok is a népet világosítsák fel, gondolkozásának adjanak helyes irányt, s a netán mégis mutatkozó nyugtalanságot a járási tisztek azonnal jelentsek. Meghagyta a kormányzó azt is, hogy némely dolgok előszóval jobban igazíthatván, ha az útasításokat maga az idő rövidege vagy más ok mia't nem foganatosíthatná, bízza egy, a vármegye vagy székek praetorialis házához berendelendő alsóbb tisztre, a ki onnan az illető főispán vagy főkirálybíró visszaérkezte előtt eltávozni ne merjen, hanem az előbocsátottakat pontosan foganatosítsa s teljesüléseket ellenőrizze, maga pedig minden közdolgot s tulajdon ügyét úgy igazítsa, hogy a következő december 8-dikán egy értelmes tiszttel a kormányzónál megjelenhessék». ¹⁾

A gyűlés megtartatott, a jelen voltak s a nyilvánosságnak nem szánt tanácskozásnak tárgya és részletei felől adatot nem találtam; de van egy elnöki, nagy terjedelmű ügyirat, mely a felséghez, erdélyi udvari kancellárhoz, erdélyi főhadparancsnokhoz, szász nemzeti ispánhoz, a vármegyék és székek főtiszteihez, a szab. kir. és mezővárosok tanácsaihoz és az összes hitvallások püspökeihez intézett jegyzékek és rendeletek másolatait foglalja magában, 1805 decz. 21-ről van keltezve, ²⁾ s a melynek tartalmából világos, hogy annak alapját a kormányzó elnöklete alatt s a kormányzék

¹⁾ 361. 1805. kir. korm. eln. sz. az *Orsz. levéltár*-ban.

²⁾ 453. 1805. kir. korm. eln. sz. az *Orsz. levéltár*-ban.

tanácsosainak jelenlétében tartott decz. 8-ki országos tanácskozás végzései teszik.

E végzésekből kitetszőleg, a kormányzó a felséghez már előzetesen fölterjesztést tett volt az iránt, ha a birodalom válságos helyzetében a nemesség fölkelése iránti szándékuk valóztatását elrendeltetni parancsolja-e? a mire azon legfelsőbb határozat érkezett, hogy a jelenlegi helyzet azt kívánja, hogy ő felsége Erdélyt az *insurrectio* terhétől ez idő szerint fölmentse, s csak a szerezdek kiegészítését és hadi segély — *subsidium* — adását kívánja. Hogy ez miért történt, kitűnik gróf Haller Gábor királyi táblai elnök és küüllővármegyei főispánnak 1805. decz. 21-ki jelentéséből s még inkább a kormányzónak erre kelt válaszából. A gróf t. i. korábbi megbízás következtében az *Erdélyben a belcsend fenntartására s a netán bekövetkezhető nyugtalanságok elnyomására nemes sereg fölállítására iránt tervet dolgozott ki s ezt a kormányhoz fölterjesztvén, kíséző iratában a lovak ajánlásának a bekére való kilátások tekintetéből függőben hagyását s az insurrectiónak miként létesítése módját hozta javaslatba. Erre a kormányzó azt írta vissza: «hogy ha Erdélyország a mostani környülállások közt a birodalom más országaihoz képest ily kicsinységgel sem kívánná hívségét bebizonyítani, valóban nagy gyalázatára válnék. Tudja, hogy ez költséget okoz s bajjal jár; de attól, hogy valamit tegyenek, se a királyhoz, se a haza becsületéhez való kötelesség meg nem menthet, annál is inkább, mert lóra a hadseregnél mindig szükség van. A mi az *insurrectio* behozását illeti — írja tovább a kormányzó — midőn a fegyvernyugvásnak nevezetes pontja az, hogy a magyarországi *insurrectio* megszűnjék, annak csak hangja is, ha tovább elhatna, Erdélyre nézve rossz következtetést szülne és az ellenkező fél által még a fegyvernyugvás pontjainak megszegésére magyaráztathatnék, a mi hogy mily hibás lépés lenne, kivált mikor ezt ő felsége nem kívánja — a gróf maga megítélheti. Ajánlja tehát, hogy az *insurrection*nak még említése is mellőztessék s a gróf a belbéke és csend s a közbátorság föntartására nézve kövesse a töle és kormányzóktól korábban — decz. 21. — kapott utasítást». ¹⁾*

¹⁾ 469. 1805. kir. korm. eln. sz. az *Orsz. levéltár*-ban.

Ime az erdélyi 1805-diki nemesi insurrectio elmaradásának oka.

A december 8-ki tanácskozásnak tehát ez által sokkal szűkebb kör, végzéseinek más irány szabatott elé. A főhadparancsnokság megkérletett, hogy ezután az ezredek létszáma hiányát a kir. kormánysszékkal előre tudassa, hogy a törvényhatóságokhoz azok kiállítására iránt jókor intézkedhessék; a szabadsággal elbocsátottak nevét pedig az ezredes az illető politikai hatóságoknak szintén írja meg s a szabadságotokat útasítsa azok előtt magok bejelentésére; úgyszintén arra is fölkérletett az erdélyi főhadparancsnokság, hogy a hadi segély — *subsidium* — elfogadására, a mit a nemesség nagyobb számú ló és ökor adásával fog teljesíteni, Szász-Régent és Musnát elfogadó helyül, a szükséges katonatisztekkel együtt, jelölje ki. A szász ispán az iránti intézkedésre útasítottott, hogy: 1. minden szász szék és vidék szegényeiről gondoskodjék; 2. mivel az országból minden katonaság ki van vive, a közbátorság fentartása végett a kormánysszék által megszabott számú fegyveres gyalog- és lovasereg állíttassék, a kik otthon maradnak ugyan, de szükség esetében kinevezendő alkalmas tisztok alatt a közbátorság fentartásában azonnal segédkezni tartoznak; 3. a kereskedés nélküli és szükségben levő ország a köteles országos segélyt — *subsidium* — pénzben adni képtelen lévén: alattvalói hűsége bebizonyítása végett legalább ezer lovat s azon kívül feles mennyiségű ökröt fogván adni, a kormánysszék nem kételkedik abban, hogy a szász nemzet már kijelentett ígérete s a hasonló esetekben eddig szokásban volt arány szerint 250 lovast meg fog ajánlani; 4. a szász hatóságok a sorezredek kiegészítésére szükséges ujonczok előállítására iránt hozott kormánysszéki határozatokat készséggel teljesítik. A szab. királyi és mezővárosok tanácsai, valamint a vármegyék és székely székek főtisztei oda útasítottattak, hogy az elsők hazaszeretetőket, s a fejedelem azon kegyelméért, hogy az insurrectio terheitől megkímélte, háládatosságokat mutassák meg lovaknak és szarvasmarháknak tetemes számban adása által, hogy azzal egyfelől a hazának dicsőségét, másfelől a maguk javát is mozdítsák elő, s ő felsége kegyelmét még inkább megérdemeljék, a városi tanács és polgárság adományait annak idejében a kir. kormánysszékhez felküldvén; az utóbbiak az érintett indokok alapján szintén erre buzdítottattak,

meghagyatván ezen kívül valamennyinek: 1. hogy a kormányzék által közölt kimutatásban látható gyalog- és lovas-sereget igyekezzék a megyékben és székekben kiállítani, azok számára a szükséges fegyverzetről jegyzéket küldeni be, hogy a kormányzó azt a főhadparancsnokságtól készpénz fizetés mellett kieszközölhesse; 2. hadi segélyül ökrön kívül, főleg a nagybirtokosoknak 80 jobbágy-telektől kellend egy lovat adni; 3. az újonczok kellő időben biztos kiállíthatása végett a már végbevitt nép-összeírás szem előtt tartandó, a hol még nincs meg, elkészítendő, az illetőséget a kir. kormányzék esetről-esetre külön küldi meg. Még bővebb útasítást adott a kormányzó a vármegyék és székely székek főtiszteinek *elnöki úton*. Ebben: 1. a jobbágyoknak az éhség ellen földesuraik által megvédése, számukra gabonaadás iránt a szomszéd Oláhországból való gabonaszerzésnek megkönnyítésére többféle út és mód hozott javaslatba s foganatosítása a földesuraknak és a megyék főispánainak kötelességévé tétetett; 2. a közbátorság fentartása végett a vagyonosabbakból a lovas, a kevesebb birtokúakból a gyalog sereghoz választassanak ki annyian, a mennyi a rend fentartására elégséges, s lóval és fegyverrel ellátva, az évenkinti négy megyei közgyűléskor két-három napig, a mikor gyűlés nincs, alkalmas tisztek által megvizsgáltassanak és a fegyveres szolgálatban oktattassanak, a nélkül azonban, hogy a népet érezhetőleg terheljék, s azután haza bocsáttassanak; a főtiszteknek gondja lévén azon rendeletek teljesítéséről, melyek a parasztoknak fegyver tartását tiltják; 3. szem előtt tartván azon nagy áldozatokat, a miket a birodalomnak és ő felségének a háború színhelyéül szolgált országban a lakosság immár évek óta tett és naponta tesz, sőt a minek Magyarország is pénz, élelem és sok ezred talpraállítására által oly fényes jeleit adta, kimondhatlan szégyenére lenne Erdélynek, ha ő magát a segélytől visszavonná. Ennélfogva a megyék és székek főtisztviselői hassanak oda, hogy az alájok rendelt nemesség ökrök és lovak adása által tetemes mennyiségben járuljon a birodalom és felség ügye fölsegítéséhez s az eredményről tegyenek külön jelentést; 4. az újonczok kiállításának megkönnyítésére czélszerű módnak találta a kir. kormányzék, hogy a papságot útasítsa az iránt, hogy az a népet a mostani környülállásokról s önjaváról fölvilágosítsa s a szolgálatra önként eléállók szülőinek jövőben kedvez-

mények adassanak. E végre meghatározottat s a népnek tudtúl adatni rendeltetett, hogy: 1. azon családfő, kinek fia önként katonává lesz, fő- és földadó-fizetéstől mentté tétetik, csak barmai után lévén köteles fizetni; 2. ha a családfő meghal, e javalomban az részesül, a ki annak házát bírja; 3. a mentesség hat évig tart; 4. az elbocsátottakra nézve e kedvezmény csak akkor áll fenn, ha az ilyen magát a polgári hatóságnál jelenti s haza megy, ha pedig hazul eltávozik, a kedvezmény is megszűnik; ha a katonává lett békeidőben meghal, a kedvezmény tovább fenmaradásának oka megszűnik, ha hadban esik el, a családfő háza hat évig mentes lesz; ha a katona a kedvezményes hat év tartama alatt bocsáttatik el, e javalomnak részesévé válik, mert ez őt közelebről illeti, s ilyenkor az ő földjét a kiszabott hat évig a község fizeti. E javalom nem terjed ki azokra, a kik nem önként lettek katonává, s a községnek joga van a czellengő hontalanokat újonczokká besoroztatni. Utolsó volt a püspökökhöz intézett körrendelet és útasítás, melyben meghagyatott, hogy az alattok levő papságot figyelmeztessék a katonai szolgálat szükséges voltára s az önkéntes szolgálatra ajánlkozóknak a kormányzék által biztosított kedvezményekre; általában lelkőkre lőn kötve, hogy a népet jóra vezessék, az útasításokat alkalmazzák s rendtelenségtől óvják.¹⁾

A mint fentebb érintve volt, a nemesi fölkelés Erdélyben 1805 ben a pozsonyi békekötés hatása alatt félben maradt; de a főispánok és főkirálybírák a nemesek összeírását és fegyverben gyakorlását a megyékben és székekben — a mint útasítva voltak — zajt nem keltve és csendben végezték, az eredményről a kormányzót értesítették; úgyszintén a szerezdek és székely s oláh határőrök kiegészítésére is az újonczokat folyvást küldötték a harc színhelyére; a nemesség és városok is a lovakból és ökrökből álló hadsegély-gyűjtést folytatták, elannyira, hogy ez év és a következő 1806-iki és 1807-iki a fegyvernyugvás vagy fegyveres béke jellegét viselte magán s a harcra előkészülés korszakának volt mondható. Név helyett a dolgara, forma helyett a lényegre fordult a közfigye-

¹⁾ A kormányzó 1805 decz. 21. adta be a főkormányzékhoz a fogalmazványokat levéltárában megőrzés végett 2153. eln., 10,011. közigazgatási szám alatt.

lem. Fölkelni a nemesi hadseregnek meg volt tiltva, katonát állítani, hadi segélyt nyújtani nem. Így következett be az erdélyi nemesi fölkelés második korszaka.

II.

AZ ERDÉLYI 1808—9-KI INSURRECTIO ELŐKÉSZÜLETEI.

A fejedelem 1808 máj. 28-ki kéziratához mellékelten megküldötte gróf Bánffy kormányzónak ama munkálatot, mely szerint összeírt örökös tartományaiban általános honvédelmi intézmények létrehozását rendelte el, a végre, hogy arról: «mennyiben lenne az Erdélyben alkalmazható s szükség esetében életbeléptethető olyképen, hogy az a monarchia megvédését elősegítse? mihelyt lehetséges, teljesen kidolgozott tervet terjeszsen eléje; megjegyezze, hogy egészen bízik a kormányzónak előtte ismeretes belátásában, tevékeny erélyében s személyéhez ragaszkodásában».

A kormányzó jul. 6-án e hónap 21-re, azon okból, hogy bizonyos hivatalos ügyben velök érintkezhessék, a nélkül, hogy a dolog különös figyelmet gerjeszsen, látogatásképen Bonczidára hívta meg az erdélyi összes főispánokat és a vidékek főkapitányait, megkérvén, hogy egy bizalmas vármegyei tisztet is hozzanak magukkal . . . Kik jelentek meg? s miről folyt az értekezés? külön nyilvános adat nem maradt fenn róla. Hihető, hogy a nemesség összeírása, csöndben fölfegyverzése s zaj nélküli előkészület, az újonczok kiállításában a kész és pontos eljárás, hadi segélygyűjtés s a néppel kiméletes bánás, a közötté netán keletkező mozgalmak éber szemmel tartása volt a megbeszélés tárgya. Szövegezett külön megállapodás Bonczidán alkalmasint nem jött létre. Az elébb említett kormányzói meghívóhoz csatolt ügyiratokból azonban világos, hogy a felség által leküldött munkálat a szűkebb kormánytanácsban Erdélyre nézve alapúl elfogadhatónak nem találtatott, a viszonyok teljes különbözése, az ottani és erdélyi katonáskodási rendszer s főleg az e végre szükséges összeírások (*conscriptio*) hiányossága miatt. A megállapodás az lett, hogy ennek kimerítő följéjtése mellett a felség előtt a nálunk immár egy század óta szokásban

levő újonczállítás s a mostani esetben a nemesi insurrectio mai viszonyaihoz módosított rendszere hozassék javaslatba. És így a tanácskozás teljesen a hazai történeti térre vitetvén: az eszmecsere itt folyt tovább s csak ez irányú határozatok hozattak, terv ily módon készült, s a felséghez a kormányzó által, saját véleményével együtt, mint kormányi megállapodás így terjesztetett fel.

A megkérdezett tanácsosok voltak: gr. *Mikes János*, gr. *Teleki Lajos*, gróf *Kemény Sámuel*, báró *Bánffy László* és báró *Bruckenthal Mihály*, egyszersmind szász ispán. Véleményeik alakban és némely részletekben különböznek, de a lényeg és következtetés valamennyinél egy. Az *egyik* tanácsos szerint, tekintve a felség akaratát, de a magyar alaptörvényeket és környúlállásokat is figyelembe véve, a kormányzónak a következő kérdésekre kell felelni: 1. Mint legyen az erdélyi nemesi fölkelés? 2. A fennálló rendes sorezredek pótlására tartalék-zászlóaljok miként állíttassanak s fegyverben előre hogy gyakoroltassanak? 3. Ezen tartalék-zászlóaljok pótlására hogy állíttassanak ismét mások? 4. Utoljára, hogy a szükség úgy kívánván, minden fegyverfogható hogy állíttassék sorba úgy, hogy a közellenség ellen fölkelni alkalmas legyen?

Az első kérdésre részletesen előadta, hogy a magyar nemesség fölkelése személyes, vagy kapuszám szerinti, vagy mindakettő együtt. A személyes fölkelés mint régen, úgy most is megkívánható. Ez azt teszi, hogy régen minden nemes köteles volt fölkelni vagy lustrálni vármegyéje vagy széke zászlója alatt. Egy évben négyszer tartatván megyegyűlés (*marcalis*), olyankor egy-két napig a katonai gyakorlásokban és tactikában hazafi és megyei tisztek által a főtisztek felügyelete alatt oktattattak. A múlt években is fölkeltek a nemesség s gyakorolta magát. Ezt, ha szükséges — bár nagy terühhel jár — most is meg lehetne tenni, mert ez a törvénnyel nem ellenkezik. A kapuszám szerint való fölkelést az ország az állandó ezredek állításával megváltotta, és így ez, mint a törvénnyel ellenkező, nem kívánható. A második kérdést illetőleg, a tartalék zászlóaljok állítását lehetne az eddigi újonczállítás helyett venni. Ez is kivihető, úgy, hogy a földesúr a besorozandót jelölje ki, a vármegye állítsa elé s a katonai hatóság tegyen kevesebb akadályt, mint eddig, fogadjon el kisebb mértékűt is újonczúl, ha teste ép és erős; az ezredek tisztei — a mennyiben lehet — legyenek

hazafiak, lakjanak katonai szállásokon s a közelebbi években az újonczokra nézve tett kedvezmények terjesztessenek ki a rendes sorenredbeli katonákra is. A harmadik kérdésre nézete az, hogy a tartalék pótléka vagyis a második tartalék zászlóalj mint az első úgy alakítandó meg. De mindkettő, valamint a negyedik kérdésre való czélszerű felelet-adhatás a nép összeírását föltételezi, a minnek a katonaság közbejövése nélkül kell megtörténni, e végre kidolgozandó kulcs szerint. A földesúri hatóság alatt álló lakosok fölkelését nem látja lehetségesnek, legfeljebb úgy, hogy a nagy jószágokat bírók, meghittebb embereik közül, udvari hajdúk vagy gornyikok neve alatt — kitől mennyi telik — fölfegyverkeztesse- nek, s ha szükséges, a közellenségnek ezekkel is ellentállani igye- kezzenek. Az egyházhelyes nemesek törvény szerint szintén tartoz- nak a birtokosokkal együtt személyesen fölkelni. A királyi és me- zővárosokban a polgári katonaságot a szerint, mint a monarchia sok városában fennáll, nálunk is föllállíthatónak véli. De mindezt csak országgyűlésen s az ország kk-nak és rr-nek hozzájárulása által tartja kivihetőnek.

A *második* tanácsos — úgymond — a tartalék zászlóalják föllállításában nem lát akadályt, ha az ezen zászlóaljokhoz állítandó újonczok az eddigi módon soroztatnak be, úgy fizettetnek, ruház- tatnak és gyakoroltatnak, mint valóságos rendes katonák; de ha úgy szerveztetnek, hogy maguk házaikban lakjanak s kisebb csapa- tokban ünnepnapokon gyakoroltassanak, évenként pedig bizonyos napokon összevonatva, nagy számú csapatokban gyakoroltassa- nak, ezt nem helyesli; mert tart attól — úgymond — hogy e miatt sokan még inkább elidegenednek a katonaságtól, kimen- nek a hazából, s a nép megfogyván, az újonczállítás még bajos- sabb lesz, elannyira, hogy még a rendes ezredek hiányai sem lesznek pótolhatók. E helyett jónak látná, hogy a tartalék- zászlóaljokhoz ajánlkozónak állami kedvezmények adassanak, ugmint atyáik főadója elengedése, községi terhek viselésétől való mentesség stb. A német örökös tartományokban fennálló kato- náskodási és országvédelmi intézményeket nálunk alkalmazható- nak s kivihetőnek tartja. Nézete szerint ő felsége célját jobban elérné a törvényekben meghatározott insurrectionnak a mostani időhöz és hadviselés-módhoz alkalmazottan szervezése által. Ha

mindenki fölkel, kit a törvények köteleznek, szép számú sereg fog hazánkból kitelni, s ha még több kellene, lehetne a vármegyék és székelység kebelében adó alatt levő nép fiaiból különös kedvezmények a harcban való maguk megkülönböztetése esetében nemesség ígérete által is gyarapítani. Mindezt azonban országgyűlésen, új törvények alkotása által véli elintézhetőnek.

A *harmadik* tanácsos a felség czélját szintúgy a mostani hadakozási módhoz alkalmazott, országgyűlés által elfogadott és legfelsőbbleg megerősített katonáskodási rendszer által vélte elérhetőnek; az örökös tartományokban fennálló első és második tartalék zászlóalj-rendszert viszonyainkhoz alkalmazottan nálunk is behozhatónak tartja; a személyes fölkelést úgy érti — úgymond — hogy ha az ország összes 16 és 50 év között levő fegyverfogható nemes, polgár, szabad és jobbágyi állapotú férfיאiból az 5-dik fölkel, 100,000-re menő sereg kerül ki belőle. A katonaságtól elidegenedett nép fiainak ahhoz ismét hozzá édesgetése végett jónak látná, hogy a kik magukat katonai szolgálatra önként ajánlják vagy a harcban kitüntetik, szüleiknek köztehermentesség, adóelengedés, nekik czím és rang, esetleg birtok és nemesség ígértessék; végül javallja, hogy a falusi gyermekeket a tanítók mintegy mulatság és játékképpen már az iskolában kisebb katonai gyakorlatokra szoktassák.

A *negyedik* szerint a nemességnek a haza védelmére kötelezettsége az ország alaptörvényeiben gyökerezik, ezt eleitől fogva részletes vagy általános és személyes fölkelésben teljesítette s módját az országgyűlés határozta meg. Ennélfogva egy, az ő felsége birodalmát és így hazánkat is fenyegető külső támadó harc esetében: 1. a serezeknek új tartalék zászlóaljakkal kiegészítése; 2. a haza összes fegyverfogható fiaiból általános fölkelés szervezése s az ellenség elűzésére fölhasználása kérdésében csak országgyűlésen, királyi előadások alapján lehet ugyan határozni; de mivel a hazát fenyegető nagy veszély idejében a törvény jogot ad a kormánynak a nemesség fölkelését elrendelni, annál inkább megadja ezt a fejedelemnek a dolgok mai helyzetében, midőn az egész birodalom veszélyben van s a késedelmezés a veszélyt még nagyobbá teheti. Ezeknél fogva nézete az, hogy mivel az ország létező két rendes serezhöz szükséges két-két tartalék zászlóaljnak fölállí-

tása iránt, a most, a háborús körülmények miatt meg nem tartható országgyűlés nem határozhat, míg ez iránt alkalmasabb mód állapíttathatik meg, a kormányzó azoknak az eddig gyakorolt kényszerítő módon leendő fölállítása iránt intézkedjék, s az általános fölkelést a nemességnek, városi polgárságnak és adófizető jobbágy osztálynak polgári, vagyoni és jogi állapotjuk szerint a létező összeírások alapján rendelje el, szervezésök végett a szükségeseket tegye meg, s az e célra szükséges munkálat elkészítésére küldjön ki vegyes bizottságot.

Az *ötödik* tanácsos véleménye szerint az uralkodó felség kifejezett akarata az, hogy a monarchia oly állapotba helyeztessék, hogy ellenséges támadás esetében az egész fegyverfogható népség fegyverhez nyúljon s az ellenséget elűzni legyen képes. E végre e vélemény írója szükségesnek látja és ajánlja: 1. hogy a fegyver- és szolgálatképes férfiak száma megállapítva és tudva legyen, s azokból, a különböző kategoriák szerint, tartalék zászlóaljok, országos védsergek és polgári katonasági csapatok állíttassanak; 2. hogy az jókor, lassankint, házi dolgaitól elvonatás nélkül gyakoroltassék és a szükséges fegyverekkel bírjon; 3. hogy a védserg élelmezésére szükséges készlet iránt állandó gondoskodás legyen. Az *elsőre* nézve tudni kell — úgymond — hogy Erdélyben sem katonai összeírás, sem az ezred- vagy zászlóalj-területi rendszer, mint ez az örökös tarmányokban létezik, még behozva nincs, ezért biztos számítás nem tehető. Az ország népessége a határőrségen kívül — egybe hasonlítva az 1787 diki összeírással, a melyben az egész népesség 1.407,179 lelket tett, ma legfeljebb 1.520,000-re tehető. Ennek egyik oka az, hogy a népek létszáma megkétszereződésére statisztikai számítások szerint 500 év kell; másik, hogy az erdélyi születési táblázatok egy év után alig mutatnak 3000 lélek szaporodást. És így a nők, gyermekek, öregek és nyomorékok leszámításával, a védképes férfiak száma — kivéve a sor- és határőrezredek — legfeljebb 100,000-re tehető. A felség által kijelölt célok elérése végett *először* a tartalék zászlóaljakat *kiegészítés* nevezet alatt össze és ki lehetne állítani, mivel az ország kk-i és rr-ei a sorezredek kiegészítését elvállalták, még pedig oly számban, a minő a sorezredek béke létszáma. Egy gyalog ezredet vagy 3600 főt s egy lovas ezredet vagy 1200 főt tevő, együtt 8400 főre számítható

katonaságot a leküldött terv szerint gyakorolva, lassankint a sorozatok kiegészítésére be lehetne osztani. Háború esetében nem lenne szükség azonnal újonczokra, hanem a kellő mennyiség a már besorozott tartalék zászlóaljából vétetnék át, s ezek azután ismét a meghatározandó módon egészíthetnének ki. *Másodszor* a honvéd és polgári sereg föllállítása tárgyában országgyűlés egybehívása előtt semmi sem határozható. Itt hát csak az lehet tanácskozási tárgya: hogy lehessen a kk-at és rr-eket meggyőzni az intézmény szükségességéről, s ha ez meg van, arra kell figyelmeztetni, hogy az mire irányoztassék. A sérelmek orvoslásának elhalasztása a történelemben elég példa van; a fegyverfogható férfiak száma megtudására pedig a 17 és 45 év közötti életkornak pártatlan és eltitkolás nélküli összeírása okvetlenül szükséges. Ez országgyűlés nélkül is megtehető. A mint fentebb érintve volt, míg az nincs meg, csak hozzávetőleges számokat ismerhetünk.

Az eddigi adatokat fogadva el alapul:

a) A nemesség köteles lévén fegyverrel védni a hazát, 1785-ben az egész férfi nemesség 32,316 lelket tett, 1786-ban 29,471-et, 1787-ben 27,422-öt. Ha tehát ez szükség esetében 10,000 lovas kiállít, mindent megtesz, a mi tőle kívánható.

b) Az ország szabad lakosi, minők az udvarhelyszeki és marosrészeki székelyek, a szabad szászok, az össze nem írt boérok, hajdúk és darabontok közül kikerül 50,000 honvéd férfi.

c) A nemes és szabad kir. városok, kiváltságos és taxás helyek szintén kiállíthatnak 10,000 férfit. Ezek közül lehetne kiválogatni a vadászokat és tűzereket.

A többi, a mi még a 100,000 számig hiányzik, kitelnék a földesúri hatóság alatt levő vagyonszám és megbízhatóbb lakosokból. Az ország kk-nak és rr-nek ő felségét meg kellene kérni — úgymond e vélemény írója — hogy a védsereg fölötti főparancsnokságot vállalja el, s a részletes teendőket egy erdélyiekből kiküldendő s a kormányzattal együtt a kormányzó elnöke alatt tanácskozási bizottsággal intéztesse el.

A katonai gyakorlatok tanítását e vélemény írója hangsúlyozva emelte ki: «Erdélyben — úgymond — az önbizalom és harcias szellem megélenkítése szükséges. E czélből katonai intézmények létesítését, a lovasság és gyalogság mellé tűzérség, vadász-

zászlóalj, útasz és hídász csapatok, szóval mindazok életbeléptetését javálja, a mik egy jól szervezett hadsereghez szükségesek». Azt is ajánlja e vélemény írója, hogy a gymnasiumokban, főtanodáknál és lyceumokban különböző fokú katonai iskolák állíttassanak, hogy így ügyes tiszteket s szükség esetében tehetséges vezéreket több közül lehessen választani.

A *harmadik* pontra nézve, t. i. a katonaság rendes élelmezése végett, elegendő élelmi táruk állítását hozta javaslatba.

Ezekben központosúlnak ama nézetek, elvek és javaslatok, melyeket a megkérdezett kir. kormányzszéki tanácsosok a felség parancsára a kormányzóhoz tett írott nyilatkozataikban kifejtettek. Ezek, és a gyűlési tanácskozások voltak azon anyag, melyből a kormányzó, felséghez tett *első jelentése* készült.

«Teljesen át van hatva a hűség és kötelesség azon érzetétől — mondá — hogy a birodalom védelmére a német örökös tartományokban alkotott s a felség által vele közölt intézményeknek Erdélyben is alkalmazását egész erejével előmozdítsa. Azonban itt mások a viszonyok, az eljárási formák és emberek. Itt elébb a most fennálló viszonyok, erkölcsök és szokások nagy részének meg kell változni. Kötelességét sértené, ha elhallgatna oly nehézségeket, melyek az általános fölfegyverkezés elhirtelenkedett behozásával ő felsége legmagasabb szándékát hiúsíthatnák meg. E nehézségek *elsője* a katonai összeírás és azzal összefüggő intézmények hiánya, melyből megtudható lenne a katonakötelesek száma és az, hogy a védelmi intézkedésekben minő eljárás követendő. *Második* az ország népe nagyobb részének, az oláhságnak a katonáskodástól irtózása, a mi onnan származik, hogy eddigelő erőszakkal fogattak el és soroztattak be, sokan tértek vissza a katonaságból bénák és az erdélyi ezredekbe még nem hozatott be a *capitulatio* rendszere, a megszabott évig való szolgálat. *Harmadik* a nemeség és birtokosság aggodalma, hogy jobbágyaik fegyver alá behívása romlásukra, sőt az országnak is kárára lesz, mely aggodalmat igazolják az 1784 diki események, midőn a népnek határőrségi célra összeírása a Hóra-lázadást idézte elő, valamint az is, hogy az ide való nép nehezen érti meg: miért kelljen neki robotot is tenni s katonáskodni is, midőn neki, mint szintén a magyarországinak is, semmi saját birtoka nincs és így kevés ösztönzést érez a

haza és alkotmány védelmére, a hol neki oly kevés a veszteni valója. *Negyedik* nehézség az, hogy a fölkelni és a hazát védelmezni törvény által kötelezett nemességből az újabb udvari és államkormányzati elvek hatása folytán a katonai szellem majdnem kiveszett, melynek fölébresztésére és az állam javára hatékonytá tételére több előkészület és törvényes intézkedés lenne szükséges. Az *ötödik* az ország alkotmányában van, mely szerint ily intézmény behozatalánál az ország kk-nak és rr-nek közre kell hatni, szabályzatot alkotni s valóztatására pénzalapot teremteni. Ezek ily nagy czélnak, ily fontos intézménynek nem állnak ugyan legyőzhetlen akadályokként útjában, de mégis olyanok, hogy annak a hazai viszonyokhoz s az ország alkotmányához alkalmazása, azokhoz képest módosítása elkerülhetlenül szükséges, és ez, valamint a módosítandó új intézmény végleg megszilárdíthatása az ország kk-nak és rr-nek egybehívását előbb-utóbb szükségessé teszi.»

«Az, hogy hamarabb vagy később legyen az egybehívás, attól függ — írja a kormányzó — ha ő felsége hosszabb időre biztosítva véli a békét, vagy azt már most fenyegetve látja? Első esetben nézete az, hogy az általános védelmi intézményeknek ide is behozása és szervezése végett, némely, a törvényekben gyökerező s az alkotmánynyal ellentétben nem álló előkészületi intézkedések megtétele után, országgyűlés lenne egybehívandó, melyen az tanácskozás alá vétetnék, róla formaszertű terv készülné, a mit a felség megerősítvén, azonnal valóztatásához lehetne kezdeni. Ha pedig az utóbbi eset forog fenn, s a halasztás veszedelmes következményeket okozna, akkor minden más előintézkedések mellőzésevel, legelőbb az erdélyi *nemzeti ezredeket* — a kormányzó az erdélyi három sor- és öt határőr-ezredet érti — kell rögtön kiegészíteni, s egyidejűleg mindenikhez még 6—700-ból álló tartalékszázalóaljat állítani, sőt szükség esetében a harmadikat is, 1000 emberrel, a mi együtt 5—6000-et tenne, és ezt az eddig szokásban volt katonaillesítési és sorozási mód szerint. Azután az insurrectiora és fegyvergyakorlásra nézve a vármegyékben, székely székekben és a szász székek- és vidékekben, úgyszintén a szabad királyi és mezővárosokban, a különböző néposztályok természetére és jellemére való tekintettel, a szükséges előkészületeket kellene megtenni, a mire a

jogot, sürgős esetekben, a kormányzónak a főhadparancsnokkal egyetértőleg a törvény által megszabott útasítása adja meg; s a mikor ideje eljő, ez ideiglenes intézkedések állandósítása s megszilárdítása végett, valamint a szükséges katonai védelmi szabályzat elkészítésére s a cél által megkívánt pénzalap létrehozására egy, csak e végre rendelt országgyűlés szintén a kormányzó által lenne egybe-hívandó.»

Ezek előbocsátása után a kormányzó a vele közölt *általános védelmi tervre* tette meg észrevételeit, melyek részint a halasztást nem szenvedő, jelen való veszély esetére illenek, részint bármely esetre, a nélkül, hogy a törvényt csak érintsek is, másfelől olyan természetűek, hogy azokat az ország kk. és rr. hozzájárulása nélkül valósítani nem lehet.

A közölt terv — írja a kormányzó — három szakaszra (*Abtheilung*) oszlik: az *első* a tartalék-intézményeket, a *második* a honvéd-zászlóaljkat, a *harmadik* a polgári katonaság intézményét illetik.

Első szakasz.

Az *első* szakaszra nézve a kormányzó nézetei ezek: «Az örökös tartományokban úgy a tartalék zászlóaljakra, mint a honvéd-zászlóalj-kerületekre nézve már régen bevitt s állandósult összeírás és biztos alapon nyugvó szabadságolási rendszer áll fenn. Erdélyben sem a katona előállításnál, sem a szabadságolásnál nincs biztos támaszpont, mert nincs sem *canton-rendszer*, sem *összeírás és capitulatio*. Ezért az újonczokat mindig erőszakos fogdosással állítják sorba, többnyire csavargókból és dologkerülőkből, a szükséges újoncz-számot sem tudva. Az ide való nép nagyobb része, az oláhság, fél a katonáskodástól, nagy a hajlama az ide-oda költözködésre, s inkább mintsem szolgáljon, elvándorol Moldvába és Oláhországba. Itt tehát akár a tartalékosok, akár a szabadságoltak felől biztos számítás és intézkedés nem tehető. Készült volt ugyan 1790-ben az országgyűlés végzésénél fogva az összeírást elrendelő törvény s azt a felség némi módosításokkal jóvá is hagyta; de azután egy bizottság annak oly módosítását javasolta, hogy katonai célokra is használható legyen, de az országgyűlésen nem tárgyalatván s meg sem erősítettén, törvénynyé nem vált és így nem

használható. Minthogy pedig a tartalék-intézmény célja az, hogy az oly egyénektől álljon, a kiknek a haza és saját javaik megvédésében érdekök van, ezeket pedig összeírás nélkül megtudni nem lehet: a kormányzó nézete az, hogy a közterhek felosztása kulcsának vagy mértékének megtalálása czíme alatt a vármegyék, székek és vidékek főtisztviselői által *pótló összeírás* készíttessék, azon alkalmalmmal az egyes lakosok bejegyzésével, jegyeztessék föl az is: kinek hány fia van, hozzávetőleg hány évesek? és szolgálatképesek-e? Azt hiszi, nem hibázik, ha ezt azonnal munkába veszi s a lehetőségig végre is hajtja. Ez úton kiválaszthatók a házbirtokos szülőknek otthon nem szükséges fiai, holott e nélkül csak az eddigi újonczállítási mód lenne alkalmazható. A kormányzó azt véli, hogy ez úton némely — a szabadságoltak pontos előállítására irányuló intézkedések alkalmazása mellett — a felség azon célja, hogy háború esetére az ezredek gyorsan kiegészíttessenek, elérhető lenne, főleg ha az alatt gondoskodva lesz, hogy a tartalék-zászlóaljokban levő hiány időről-időre újonczozással pótolassék.

Részint a tartalék-zászlóaljak kiállítása megkönnyítésére, részint a tartalékosoknak ezredeikhez tetteleg bevonulása biztosítására a kormányzó nézete szerint a következők szolgálának: 1. Ezen tartalék osztályiak javára bizonyos szolgálati (*capitulatio*) évek lennének megállapítandók, s ők erről bevonulásukkor írásilag (*Versicherungs-Charte*) biztosítandók. 2. Szolgálatuk ideje alatt szülőiket mentesíteni kellene a főpénz (*Kopftax*) fizetéstől és a községi terhek hordozásától, olyformán, hogy azt a községek hordozzák. 3. A tartalékosok szülői és a község a besorozottnak ezredénél jelentkezéseért felelősek, s a nem jelentkezés vagy zászlóelhagyás esetében a szülők mentességöket veszti el, a község a jobb gazdák házából tartozik helyette mást állítani. 4. A rendes sorezredeknél is a besorozottak közül szabadságoltaknak ezredeikhez visszatérését az eddiginél jobban kellene biztosítani az által, hogy őket csak az ezrednek a politikai hatósággal való egyetértése után, a község jótállása mellett, lehessen szabadságra bocsátani. 5. A hatósági összeütközések eltávolítása végett a szabadságoltak személyi ügyeit illetőleg megállapítandó lenne, hogy ezek akár a tartalékhoz, akár a rendes sorezredekekhez tartoznak, ha szabadságuk ideje alatt nincsenek az ezredeknél, közvetlenül a politikai hatóság alatt állanak.

Ezek a *tartalékot* illető intézkedésekre a kormányzó nézetei, melyek Erdély és népei mai viszonyain s az ország intézményein alapúlnak és a melyeket országgyűlés nélkül is valósítani lehetne, mivel az ország rendes ezredeinek kiegészítési kötelezettsége általánosan el van ismervé. Egyetlen nehézség a mostani időszak lenne, ha az újonczozásnak már most a közeledő ősön, a téli hidegek beállta előtt, meg kellene történni; mert most az ifjak kiszök-nének az erdőkre, nehézséget okozna az aratás, szénacsinálás stb. Ezért, ha az állam biztonsága megengedné, a sorozást késő őszig látná elhalasztandónak; de ha a körülmények sürgetők, akkor minden aggodalmat félre s a legnagyobb erőfeszítéssel a lehetetlent is lehetővé kell tenni. Mindenik esetben — föltéve, hogy ő felsége e javaslatot elfogadja — szükségesnek véli, hogy a kir. kormány-szék az erdélyi főhadparancsnokság által vele egyetértés útján az erdélyi serezek jelenlegi állásáról s az azokban levő hiányról, ő felsége legmagasb parancsa által pedig azok kiegészítéséről s a tartalék-zászlóaljok föllállításáról a rendes úton értesíttessék.

Második szakasz.

A honvéd zászlóaljok állítását illető intézmények.

Ezekre nézve a kormányzó nézete az, hogy azok Erdélyben alkalmazásának alapja, a *katonai összeírás* nincs meg, s különben is a vármegyékben, székekben és úri hatóság alatti jobbágy-ság fölfegyverzése aggodalomra adna méltó okot. Ha a honvéd zászló-aljak föllállításának egyfelől az a célja, hogy azokból háború esetében a tartalék-zászlóaljok kiegészíttessenek, másfelől, hogy ez esetben azok mind a határookra s a rendes haderőhöz rendeltessenek: miután a tartalék-zászlóaljakról nézetét elmondta, itt csak arról lehet szó, hogy a honvéd zászlóaljok helyett, ha azok a határookra vitetnek, oly helyettesítő véderő álljon rendelkezésre, mely habár más név alatt s más alakban is, azon szolgálatot teszi, melylyel a célt el lehet érni. Ily helyettesítő véderő Erdélyben a törvényeken alapuló általános és személyes *fölkelés*, a melyhez szükség esetében minden nemes jobbágyainak aránylagos számával, valamint a szabad székelység és szászság, úgyszintén a szab. kir.

és mezővárosok polgárai is járulni kötelesek. E fölkelő sereg, mihelytszervezve van s csapatokra osztva, a fegyverben és katonai fordulatokban kellően gyakoroltatik, hamarább használható az ország határai védelmére, mint a német tartományok honvéd zászlóaljai. De mivel ily általános fölkelés Erdélyben csaknem egy század óta nem volt, s részletes fölkelés is csak 1742-ben az örökösödési nagy háborúkor, s ezért nemcsak a régi katonai szellem kinalt, hanem a fegyvergyakorlatok, a katonai rendtartás és mód, a mint a fölkelő seregnak ellenség elé kivonulása szokásban volt, nagyobbára feledésbe ment: természetes, hogy egy egészen új, a mostani hadviseléshez alkalmazott közfölkelési rendszernek kell kidolgoztatni, mely minden szükségest magában foglal, mindennek kellő helyét kijelöli, mindenkinek s minden csapatnak hovátartozásáról és teendőjéről, a fegyverzetről és fegyvergyakorlatokról, ruházatról, katonai fegyelemről és élelmezésről gondoskodik, szóval: ellenséges támadás esetében késedelem és hosszadalmas előkészüldések nélkül az ország határainak megvédésére szükséges haderőknek gyors egybevonását lehetővé tegye.

I. *Első*, a mi itt tekintetbe veendő, a kormányzó nézete szerint a *fölkelő sereg s annak alkotó részei*, a melyek a) a vármegyékben és székely székekben lakó *birtokos nemesség*, mely nemcsak személyesen köteles fölkelni, de birtokai arányában jobbágyaiból is bizonyos számú katonát kiállítani tartozik; b) az *egy házhelyes nemcesek, czimeres nemesek és boérok*; c) a határórségben nem szolgáló székely székek és vidékek *szabad székelyei*; d) a Királyföldön lakó *szabad szászok és oláhok*; e) a *kir. és mezővárosokban lakó polgárok*. Mindezeket összevéve, a 17 és 45 év közötti fegyverfogható férfiakból, kivéve a szántás-vetésre és házi gazdaságvitelre szükséges számot, mintegy 100,000 fegyverfogható kitelik, a kik az ország fenyegetett határa védelmére kivonúlhatnak.

II. *Második a szervezés*. A fölkelő sereg — írja a kormányzó — áll gyalogokból és könnyű lovasokból, tüzérséggel együtt. Erről a nemzeti fejedelmek idejében a fejedelem gondoskodott. Voltak ágyúik a városoknak is, de azokat Mária Terézia királynő idejében a bécsi fegyvertárba vitték föl. A lovasságot alkották az első pontban legelől megnevezettek, a gyalogságot a székely puskások (*pyxidarius*), szász polgárok, a Királyföldön

levő oláhok és a vármegyei jobbágyság fiai. A lovasság escadronokra, a gyalogság századokra oszlott. Ezredek nem voltak, hanem bandériumok, az erre kötelezett legfőbb mágnásokon kívül a vármegyéknek és székeknek volt ilyen, zászlóval és címerrel ellátva. A tiszteket a kapitánytól lefelé a vármegyékben és székely székekben a márkális gyűlés, a szászok közt a tanács választotta. A törzstiszteket a királyi kormányzéki tanács kijelölésére a fejedelem nevezte ki, az egész fölkelő sereg főparancsnokát az országgyűlés választotta s a fejedelem megerősítette. A bandériumokat a főtisztek alkották össze, fegyverezték föl és szervezték, s mielőtt táborba nem mentek, állomásaik helyén is attól függöttek. E szervezetnek lényeges megváltoztatását igénylik a megváltozott idők és szükségek, egész ezredek, zászlóaljok, lovas osztályok (*divisio*), a lovasságnak a gyalogságtól elkülönítése és vadász századok stb. alkotása által.

*A szervezésnél az első kellék az összeírás, hogy t. i. mindazok összeírassanak, a kik közfelkeelésben szolgálni kötelesek, vagy a kiket földesuraik fegyveres szolgálatra kiállítanak. E végre rendelet lenne kibocsátandó a vármegyék és székely székek főtiszteihöz, hogy írassák össze: 1. a hatóságuk alatt levő fegyverfogható nemeseket; 2. az egy házhelyes és címeres nemeseket, boérokot, a székek közt a primipilusokat és pyxidariusokat; 3. a földesurak birtokában levő jobbágytelkeket és azon jobbágyaikat, a kiket a vármegyei zászlók alá állítani tartoznak. Kívánatos lenne az összeírásban megjegyezni: kik lovas, kik gyalog szolgálatra valók? De mivel a törvényekben meglevő s ép azért a kormányzó által is használt *bandérium* szó hátrább gyakran előfordul, kijelentendőknek véli, hogy e szó alatt egy megye vagy szék összes fegyveres erejét érti Szintügy meg kellene rendelni a szász székek és vidékek tiszteinek és tanácsának, hogy az összeírásokba igtassák be: 1. azokat, a kik vagyonosak és a honoratorokat, a kik saját költségökön kötelesek lóval kiállani; 2. a tekintélyesb királyi és mezővárosi polgárokat, kik az 50 évet még túl nem haladták s fegyverfoghatók; 3. a 17 és 45 év között levő minden más fegyverfoghatókat.*

Másodszor szükséges, hogy a nemesség zászló alá állítandó jobbágy alattvalóinak neveit maga jókor jelölje ki, hogy a vármegye és szék összeírása gyorsabb s teljesebb legyen.

Harmadszor szabályúl veendő, hogy a lovasszázad (*escadron*) 160, a gyalog 200 főből álljon, ezek az egymáshoz közel levő községekből, s a megyei jobbágy fölkelők ne külön, de a czímeres és egy házhelyes nemesekkel s a pyxidarius székeleyekkel tésessenek egy századba. Az előkelő szász polgárok a polgári katonaság (*Bürger-Miliz*) címét viselő századokba osztassanak s ne tekintessenek a valóságos és tényleges fölkelőkhez tartozóknak, a többi 17 és 45 év közöttiek pedig úgy írassanak össze, hogy ha egy faluból egy század ki nem telik, a szomszéd falubeliékből egészítsesék ki. A századlajstromoknak magukban kell foglalni minden fölkelőt, a századokat 1-ső, 2-dik, 3-dik számmal kell megjelölni, vagy azzal: melyik megyei, székbeli és városiak, s egy példányt a kir. kormánysszékhez felküldeni, a másikat az illető törvényhatóság levéltárában kell letenni.

Negyedik kellék, hogy a tiszteket és altiszteket válaszzsák a vármegyékben és székeley székekben a márkális gyűlések, a szászoknál a városi tanácsok, oly módon, hogy az altiszteket hivatalukba be is állítsák, a felsőbbek iránt képes és a lehetőségig a katonaságnál szolgált egyénekről lajstromokat küldjenek a királyi kormánysszékhez, a mely a végleges kinevezést megteszi. Egy gyalog században lenne egy kapitány, két fő- és két alhadnagy s hűsz altiszt; egy lovas században egy kapitány, két fő- és két alhadnagy s tizenhat altiszt, a kik a kormánysszékhez ily létszámmal fölterjesztendők.

Ötödik kellék, hogy a fölkelő seregnek összevonása (*contractio*) osztályokba, zászlóaljakra és ezredekbe, s a törzstisztek és tábornokok kinevezése a kir. kormánysszéknek, az osztálytábornokok kinevezése — a lehetőségig honfiakból — a felségnek tartatnék fenn.

Harmadik földolog a fölfegyverkezés. A nemességnek törvény szerint mindenütt, tehát a székelység közt is kötelessége magát és fölkelte jobbágyait fegyverrel fölkészíteni. A kormányzó ezt fentartandónak véli, de a czímeres és egy házhelyes nemességet, szabad székeleyeket, a kik hajdan adófizetéstől mind mentesek voltak, de az újabb időben az rájuk kényszerítettett, maguk fölfegyverzésére szorítani nem lenne méltányos, mint a Királyföldön lakó adófizető szabad szászokat és oláhokat s a szab. kir. és mezővárosok föl-

kelőt sem, a hová azonban nem számíttatnának a fegyvert szerezni köteles azon szabad szászok, a kik a *polgári katonaság* közé tartoznak. Ha azonban a fölkelő seregnek szükség esetében eredményes katonai szolgálatot kellend tenni, czélnek megfelelően használható, egyenlő fajtájú, minőségű és kaliberű fegyverrel kell bírnia; minthogy ezek az első szervezkedésnél hihetően azonnal megvétetnek és elfogynak, s nem lévén hazánkban fegyvergyár, hamarjában elegendő számú jó fegyver nem is lesz szereshető, a kormányzó nézete az, hogy a lovasságnak az első fölszereléskor karabélyt, pisztolyt és kardot, a gyalogságnak puskát, kardot és szuronyt a császári fegyvertárakból és gyárakból kellene adni készpénz fizetésért, a mi a tartományi pénztárból megtérítendőleg előlegeztetnék. A kormányzó egészen ő felsége elhatározásának tartja fenn: ha addig, míg lehetséges lenne a fölkelő sereg számára a szükséges tüzelő fegyvert kellő mennyiségben megszerezni, a végre, hogy szükség esetében a legénység egész védtelenül ne maradjon, nem lenne-e tanácsos egyébaránt is többnyire a nép alsóbb osztályaiból álló minden gyalog ezrednek csak mintegy felét látni el puskával, a többit ellenben lándsával, s a gyakorlatokat is e szerint rendezni? Ezt a kormányzó a vármegyei nemesség által kiállítandó és a királyföldi szabad oláhságnál czelszerűnek látná. Ez a nemesség terhén könnyítne, a mi miatt már is voltak fölszólalások, a fegyvertől irtózó tudatlan népben pedig a katonáskodástól való félelmet mérsékelné.

A tartományi pénztár kártalanítására nézve ez elveket vélné a kormányzó elfogadandóknak: 1. A birtokos nemesség fizetné a fegyverköltéseket magáért és kiállított jobbágy fölkelőiért, szintűgy a polgári katonaság is. 2. A címeres és egy házhelyes nemeseknek és szabad székelyeknek és falvakon lakó szászoknak választására hagyatik: ha meg akarják-e fegyverüket tulajdonúl tartani, vagy nem? 3. Az előbb említett nemesek és boérok fegyverköltését, a kik azt önként nem viselik, a tartományi pénztár hordozza; 4. a falun lakó szászok helyett a majorsági pénztár, vagy a székek és vidékek pénztárai, szükség esetében a nemzeti pénztár.

A fegyverek megőrzésénél a következők veendőek figyelembe: 1. Vagy valamely vagyonos nemes, vagy valamelyik tiszt, a kinek erre jó alkalmatossága van, bizatik meg úgy a maga, mint jobbá-

gyai vagy az alárendelt csapat fegyverét udvarában megőrizni; 2. az egy házhelyes nemesek, czimeres nemesek, szabad székelyek, boérok, királyi városok polgárai, a kik fegyvereket megváltották, házuknál tarthatják azt; 3. ha meg nem váltották, azok a megyék, székek és városok praetoriumainál levő fegyverkamarákban tartatnak zár és tiszti fölügyelet s állandó katonai vagy polgári katonaságbeli egyén örökése alatt.

Említést kellene tennie még — mond a kormányzó — a *tüzérségről*; de mivel erről a nemzeti fejedelmek idejében is azok gondoskodtak, és az országnak ellenség által megtámadtatása esetében a fölkelő sereg is egészen a rendes haderőhöz csatlakozott, s ilyenkor a fölkelő seregnek szükséges ágyúról, löszerről és szolgálatról együtt volt gondoskodva: ezért itt csak azon egy észrevétele marad fenn, hogy talán nem lenne czéltalan az országban is Károlyfejérvár várában ágyúkészletet tartani, a honnan szükség esetében Erdélyt biztosan meg lehetne védelmezni.

Negyedik kellék a katonai öltöny szükséglet. Erről fölöslegesnek véli szólani a kormányzó. A nemességnek amúgy is a vármegyékben és székely székekben majd mindenütt megvan a maga egyenruhája; az adózóknak pedig szükségtelen ezzel költséget okozni, hanem az országban szokásos viseletet kell megtartani, legfeljebb egy kis megkülönböztető hajtókát varratni a ruha gallérára. A szab. kir. városokbeli századoknak megengedendő, hogy maguknak, mint a magyarországi városokbeli polgárság, saját egyenruhát készíttessenek.

Ötödik a fölkelő sereg élelmezése. Ez egészen sajátságos. A mint ez ma szervezve van, állandó ugyan, de nem működő hadsereg; hivatása az, hogy hazáját védi, s szabály szerint nem vihető kívül határain. Mind állampolgárokból áll, a kik csak szükség esetében hivatnak fegyverbe saját tűzhelyök védelmére, s a kiknek, hogy ennek megfelelhessenek, magukat a fegyverrel bánásban és katonai mozdulatokban gyakorolniok kell. Ez is rendesen otthon történik vagy csak órányi s nem napokat tevő távolságban, tehát fentartásáról mindenki gondoskodhatik, szintúgy, mint mikor munkára megy. A kormányzó szerint csak kétféle élelmezésről lehet szó: az egyik békeidőbeli, midőn az egész vármegyei bandérium a megyeházhoz nagyobb hadi gyakorlatra és lustrára egybegyűl, a

másik háborús időbeli, midőn a fölkelő sereg valóságos hadi szolgálatképen a határokat fenyegető ellenség elé vitetik. Első esetben az összegyűlés helyén kell *kisebb élelmi tára*knak lenni, a mihez csak a nemesség járul hozzá, mert ő köteles magát és kiállítottjait élelemmel ellátni, a jobbágy sem ingyen fuvarral, sem természetben való segélyadással nem tartozik. A szász törvényhatóságokban ezek a majorsági pénztárak költségén állítandók. Háborús időben nagyobb mérvű és tartósabb intézkedések szükségesek.

Először minden vármegyében, székben és vidékben, kir. és mezővárosban *fölkelési pénztár* (Insurrectionalis Cassa) jókor, a míg béke van, állítandó fel, s abból a legszükségesebb élelmi szerek beszerzendők. E pénztár az illető törvényhatóság tagjainak aránylagos hozzájárulása által jő létre, az ebbe való fizetéstől mentve vannak a földesúri hatalom alatt állók. A hozzájárulás mértékét a birtok kiterjedése és jobbágy telkek száma adja meg, akár van lakó rajta, akár nincs, a szászok közt az adómennyiség. A kirovást a márkális gyűlés, a városi tanács és a községi előljáróság teszi meg, s a főkormányzék hagyja helyben; fölszedik a szolgabírák, székelyföldön a dullók, s egy, a megyegyűlés által választott pénztárnoknak szolgáltatják be, esetleg a kir. pénztárnokoknak; a begyűlt fölkelési pénzről mindenik külön számadást vinni s róla számolni köteles, melyek évenként a kir. kormányzékhez küldetnek föl, évnegyedenként pedig pénztári kimutatások; fizetés a megyei és székgyűlések határozatára, a főtisztek vagy helyetteseik és egy jegyző által aláírt és megpecsételt útalvánnyal történik.

Másodszor szükségesek *közélelmi tára*k. Az ezeket illető intézkedéseket szintén elősorolja a kormányzó, a minek azonban a fölkelésre kevés vonatkozása van.

Hatodik kellék a fegyvergyakorlat. Erről azt írja kormányzó, hogy a leküldött terv 8., 9., 10. §§-ai kezdetben, míg a banderiumokhoz a kinevezett fő- és altisztek osztályaikkal s csapataikkal az oktatást és gyakorlatokat megkezdik, a fölkelő gyalogságnál nálunk is használhatók azon egy különbséggel, hogy a kisebb gyakorlatokat nem plebániánként, hanem a vármegyékben és székely székekben járasonként (*processus*) a szolgabírák és dullók fölügyelete és vezetése, a királyföldi szabad községekben falunkint, az

ezredeből küldendő altisztek alatt kellene tartani, az osztálygyakorlatokat pedig több szomszéd járás népe, a szász kerületekben a szomszéd faluk fölkelői összehívásával (*contractio*) tisztek fölügyelete alatt. A lovasságnál azonban, mely a birtokos nemességből áll, czélszerűbb lenne az oktatást nagyobb osztályokban, a főtisztek alatt, a márkális gyűlésekkel egyetértőleg meghatározandó helyeken tartani. Ezen kívül a bandériumokat, ha azok — a mint tervezve van — lovas és gyalog századok és zászlóaljok s lovas osztályok (*divisio*)-ként ezredekbe osztatnak és kellően szervezetnek, bizonyos időben szemlére (*Musterung*) és gyakorlatokra nagyobb tömegekben kellene egybehívni. A törvény a nemességnek az évenkénti négy márkális gyűlésen megjelenést rendeli. Ilyenkor jó alkalom van erre, ha tudtokra adatik, hogy osztályonként (*abtheilungsweise*) teljes fegyveres készülettel jelenjenek meg s legalább egy napot a főtiszt rendelete szerint katonai gyakorlatban töltsenek el, annyival inkább, mert a törvények az évenkénti többszöri hadi szemlét is (*mustra*) rendelik. Az egész bandériumot évenként legalább egyszer szintén egybe kellene hívni nagy gyakorlatra augusztus 20-dika körül, mikor a mezői munka szűnik, s akkor a nemesség jobbágyaival együtt, az egy házhelyes és címerleves nemesek, boérok, a székelység közt a primorok, primipilusok és pyxidariusok, a szász székekben a polgári századok s a fölkelő seregbe beírt minden szabad ember egyenruhában, fegyveresen, lovas és gyalog századokba beosztva egymás után néhány napot főtisztjeik, az illető tisztség és tanács fölügyelete alatt gyakorlattal töltnék el, az utolsó nap a tüzelésben is gyakorolván magukat, mi végre a szükséges lőszer a fölkelési pénzalapból a tisztek által megszereltetvén, a fölkelők közt kiosztatik. Ez alkalommal az évi hadi szemlét (*mustra*) is meg lehet tartani, a létszámtáblázatokat kiigazítani, a végre, hogy a fölkelő sereg közötti szigorú fegyelemnek szilárd alapja legyen.

Hetedik kellék a fölkelő sereg évenkénti megvizsgálása (Revisio). Ennek célja az, hogy tudva legyen: vajjon a lovasság és gyalogság legénysége és fegyverzete jó állapotban van-e? Ez az általános sereg egybevonásakor (*contractio*) az első napon szokott történni, a főtisztek az illető székbeli község és városi tanács közbejöttével, miután elébb a megye vagy város házánál őrzött fegyve-

rek a legénységnek kiosztattak. A parancsnok tiszték legelébb megvizsgálják tiszteikkel együtt az egyéneket, lovakat, fegyvereket, azután azokat, a hol hiányt vesznek észre, a vizsgáló főtiszt elé állítják, a legénység századonként jegyzőkönyvbe név szerint beiktattatik, a fogyatkozásokat följegyzik s pótlásuk iránt a szükséges rendelet a jegyzőkönyvbe beíratik. E létszám-táblázat egy példánya a főtiszt és egy jegyző aláírásával ellátva, levéltárba tétetik, a másik a kir. kormányzékhoz terjesztetvén föl. A hiányok vagy az egyént, vagy a lovat és fegyvert illetik. Például az egyén szolgálatra képtelenné vált, s ezért el kell bocsátni; vagy meghalt, ez esetben tudni kell: maga nevében, vagy mint jobbagy, földesura helyett szolgált? Utóbbi esetben az illetőnek kell mást állítani. Ha a maga nevében szolgált, helye az összeírottak közül az utána következővel pótoltatik ki. Ha a nemes fölkelő lova szolgálatra képtelenné lett, meghatározandó idő alatt jót kell helyette állítnia büntetés terhe alatt, a mi a fölkelési pénzalapba foly be. A fegyverekben történt hibát azon törvényhatóság tisztviselői igazítatják meg, a melynek praetoriumában tartatnak.

Nyolczadik a fegyelem és katonai szabályok. Erről így szól a kormányzói jelentés: «e pont szerfölött kényes, de ép oly szükséges. A fölkelő seregben a rendnek és fegyelemnek szigorúnak kell lenni; mert a fölkelő polgár és egyszermind katona is, s igen fontos, hogy mind a két érdek, bölcs szabályozás által, védve és egyeztetve legyen. Ha a fölkelő a fegyvergyakorlatokon, egybevonások és szemlék alkalmával, valamint a tényleg hadba fölkeléskor és a polgári élet viszonyai közt fegyverével visszaél, mint katona, hadi törvények szerint katonailag íteltetik el; egyéb esetekben úgy személyi, mint dologi ügyekben, mint polgár, rendes bírójának az ország törvényei szerint való eljárást kell vele szemben követnie. Ily szolgálati és büntető szabályzat kidolgozása nagy megfontolást, a különböző tekintetek bölcs egybevetését, több közszolgálatban levő és más szakemberek erőegyesítését, életbeléptetése pedig az ország kk-nak és rr-nek tanácskozását és beleegyezését igényli. Erre a kormányzó e ket észrevételt tette: 1. régen is minden bandériumnak külön törvényszéke volt, mely személyi ügyekben ítél s azt végre is hajtotta, a mint ez az Approb. Constitut. III. része, 19. czíme, 13. §-ában látható; 2. a fölkelő sereg

számára hozandó büntető törvény alkotásánál a becsületérzésre (*point d'honneur*) kell fősúlyt fektetni».

Kilenczedik a fölkelési ügy vezetése. Erről a kormányzó nézete az: «hogy a mint a vármegyékben, székely és szász székekben és vidékekben a bandériumok vezetése közvetlenül a főtisztek, tisztségek és tanácsok hatósága alatt áll: úgy az országos közfölkelés vezetése joga a Lipót-hitlevél szerint a kormányzó és kormányzók s erdélyi főhadparancsnok joga. E célra szükséges lenne az idő szerinti kormányzó elnöksége alatt külön bizottságot állítani össze a három nemzetből, melyben a főhadparancsnokságot egy tábornok képviselné, mely bizottság az állandó fölkelést illető minden ügyszak, a minő a szervezés, fölfegyverzés, fegyvergyakorlat, seregösszevonás és évi katonai szemle egyforma, általános szilárd elvek szerint vezetne s a törvényhatóságok és főtisztek szigorú parancsral utasíttatnának, hogy jelentéseiket ez ügyekben ehhez intézzék.

Harmadik szakasz.

A polgári csapatok (Bürger-Corps). Ezek a felség által közölt terv szerint az örökös tartományokban állanak: minden 50 éven felül levő megtelepült családfőből, s a 40—50 év közötti iparüzlettel bírókból; rendeltetésök nem az, hogy az ellenség elé vitesse nek, hanem csak a belsendő föntartására, katonai szállítások fölügyeletére és a kórházakban való alkalmaztatás. Ennek Erdélybe is behozását a kormányzó lehetségesnek tartja, ha a földesúri hatalom alatt álló családapák nem foglaltatnak bele. A fennebbi elvet tartva szem előtt, veszélyes lenne ez osztálynak, mely a vármegyékben egyébiránt is nagy többségben van, fegyvert adni kezébe. E nélkül is elég családapa van az irt czélokra a szab. kir. és mezővárosokban, a kik a fölkelő seregnek kültámadás esetében a határookra kirendelése után a belsendet föntartani s az említett katonai szolgálatokat teljesíteni képesek. E polgári csapatoknak a királyi és mezővárosokban a Magyarországon es a német örökös tartományokban fennálló intézmények szerint kellene szabályozni, s e végre lövöldehelyek állítására lennének alapítandók; s mint-hogy a szab. kir. és mezővárosokra sokféle állapotú és sorsú emberek szoktak begyűlni, lövöldék és szabad czéllövés (*Schiessstätte*

und Freischüssen) ezek körében leghamarább létrehozhatók s ez által egy hazai vadászszeregnek (*Scharfschütz*) alapja lenne megvetve, a mi az országban a katonai szellemet emelné és a fegyverrel való bánni tudást és gyakorlatokat előmozdítná.

«Ezek nézetei — írja befejezőleg a kormányzó — a felség által intézett azon kérdésre: miképen lehetne behozni Erdélybe és szükség esetében a közjóra és a monarchia biztosítására nézve hasznossá tenni a német örökös tartományokban fennálló általános honvédelmi intézményeket? Nem titkolta el — úgymond — a nehézségeket, de igyekezett kijelölni az utat és módot, mely szerint ő felsége szándéka úgy a szerezredek tartalékai föllállítása, mint az országnak védelmére tekintélyes fegyveres erő szervezése tekintetében az ország alkotmányával és törvényeivel egyező módon, ha nem is mindenben úgy, mint az örökös tartományokban történt, de amazoknál nem kevesebb eredménnyel elérhető lesz. A kisebb rész a kivitelre marad fenn. A kormányzó a terv minden részletének taglalására kiterjedni azért nem látta szükségesnek, mivel annak részint nem itt volt helye, részint nem tudható: minő észrevételeik lehetnek rá a megkérdezendő országos kk-nak és rr-nek? Ő felsége elhatározásától függ — úgymond — hogy a kk-at és rr-eket előzetesen országgyűlésre egybehívassa, vagy előbb 1. a tartalékos zászlóaljak föllállítása, 2. a fölkelő seregek összeírása, 3. a polgári katonaság szervezése, 4. a nemességnek, kir. és mezővárosoknak, úgy a szabad székeleknek és szászoknak fegyvergyakorlata iránt némely intézkedéseket kíván-e tételni? Ez esetben szükséges lenne az azok iránt kibocsátandó kir. leiratban kifejezetten ama biztosítást adni, hogy az ezredek kiegészítésén kívül minden egyéb csak előkészületi intézkedés, az ország erőteljes megvédése céljából, a mikről egy közelebb összehívandó országgyűlésen a kk-kal és rr-vel tanácskozni és végezni ő Felsége el van határozva. A kormányzó tisztének ismerné, a főtiszteket azonnal az egész országból magához behívni, velök a kivitel legjobb módját megbeszélni, nekik a közhangulat vezetésére nézve egyforma útastítást adni, s a kir. kormányzóval egyetértőleg a szükséges hirtetéseket megtenni».¹⁾

JAKAB ELEK.

¹⁾ 1808. évi 286. eln. sz. az *Orsz. levéltár*-ban.